

СИМВОЛІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СНІВ У ТВОРАХ ДАВНІХ ТА СУЧАСНИХ ПОЕТІВ

Розглянуто спосіб інтерпретації сновидінь у творах поетів. З давніх часів сновидіння та їх значення ідентифікували з символами й ритуалами. Поети часто зображають сновидіння героїв у творах, а читачеві залишається здогадатися про смисл сновидінь, якщо поет сам не пояснює їх значення. Феномен символіки відзначають і психоаналітики, зокрема З. Фрейд у теорії снів, хоча вважає, що не всі образи снів є символами, і сновидіння використовує не тільки зоровий, але й словесний матеріал. Так, З. Фрейд ніколи не закликав до безпосередньої, прямої трактовки символів, лише вільні асоціації можуть вказати на символічне значення того чи іншого елемента сновидіння. Сама по собі «константність» символів робить їх надособистісними й транскультуральними.

Ключові слова: символ, ритуал, константна символіка, символізм, теорія снів, підсвідоме, вільні асоціації.

Рассмотрен способ интерпретации сновидений в произведениях поэтов. С давних времен сновидения и их смысл идентифицировали с символами и ритуалами. Поэты часто изображают сны героев в произведениях, а читателям приходится догадываться о смысле сновидений, если поэт сам не объясняет их значений. Феномен символики отмечают и психоаналитики, в частности З. Фрейд в теории снов, хотя считает, что не все образы снов являются символами, а сновидение использует не только зрительный, но и словесный материал. З. Фрейд никогда не призывал к прямому, непосредственному трактованию символов, только свободные ассоциации могут указать на символический смысл того или иного элемента сновидения. Сама по себе «константность» символов делает их сверхличностными и транскультуральными.

Ключевые слова: символ, ритуал, константная символика, символизм, теория снов, подсознательное, свободные ассоциации.

The article deals with the way of interpretation of dreams in poetic works. Dreams and their meanings have been identified with symbols and ritualistic behavior since old times. Poets often describe the characters' dreams, so readers have to guess the dreams' sense if the author doesn't comment on it. The phenomenon of symbology is observed by psychoanalysts, particularly by Z. Freud in his theory of dreams. According to Z. Freud not all the images of dreams are symbols, he believed that a dream employs not only visual but also verbal description. He never insisted on direct treatment of symbols because only free associations may indicate the symbolic sense of one or another element of a dream. Per se «constancy» of symbols makes them abovepersonal and transcultural.

Key words: symbol, rite, constant symbolics, symbology, theory of dreams, subconscious, free associations.

I

Данте де Майяно – к стихотворцам
Не откажи, премудрый, сделай милость,
На этот сон вниманье обрати.
Узнай, что мне красавица приснилась –
Та, что у сердца в пребольшей чести.
С густым венком в руках она явилась,
Желая в дар венок преподнести,

И вдруг на мне рубашка очутилась
С ее плеча – я убежден почти.
Тут я пришел в такое состоянье,
Что начал даму страстно обнимать,
ей в удовольствие – по всем приметам.
Я целовал ее. Храню молчанье
О прочем, как поклялся ей. И мать
Покойная моя была при этом.

II

Данте Алігьєри – к Данте де Майяно

Передо мной достойный ум явив,
Способны вы постичь виденье сами,
Но, как могу, откликнусь на призыв,
Изложенный изящными словами.
В подарке знак любви предположив
К прекраснейшей и благородной даме,
Любви, чей не всегда исход счастлив,
Надеюсь я – сойдуся во мненьях с вами.
Рубашка дамы означать должна,
Как я считаю, как считаем оба,
Что вас в ответ возлюбит и она.
А то, что эта странная особа
С покойницей была, а не одна,
Должно бы означать любовь до гроба.

Данте Алігьєри
«Малые произведения»

Широкий загал завжди намагається інтерпретувати сновидіння і користується при цьому двома різними методами. Перший з таких методів розглядає зміст сновидінь як дещо ціле і намагається замінити його іншим, зрозумілим, і в деякому сенсі аналогічним змістом; це – символічна інтерпретація сновидінь [9]. Другий метод називають «розшифруванням», оскільки він розглядає сновидіння як умовний шифр, в якому кожен знак за допомогою ключа може бути замінений іншим знаком загальновідомого значення і смислу [9].

З одного боку, проблема символіки – це загальнокультурна проблема, з іншого боку – загальнопсихологічна.

Прикладом методу символічної інтерпретації сновидінь є інтерпретація, якою біблійний Йосип охарактеризував сновидіння фараона. Сім товстих корів, після яких з'явилося сім худих, які з'їли перших, є символічним замінником у передбаченні про сім голодних років в Єгипті, які заберуть весь той надлишок, що створять ситі роки. Але не всі сновидіння в Біблії мають такий «прозорий» смисл і здаються «штучними». Зокрема, Йосип вперше проявив свій дар інтерпретатора в тюремній камері, де пояснив смисл снів двом слугам фараона, які впали в немилість – хлібодару та виночерпачу. Хлібодару снилось, що в нього на голові три решітчатих корзини, у верхній з яких «всякий харч фараона, виріб пекаря, і птахи (небесні) клювали його з корзини на моїй голові» (Буття 40, 17). Йосип пояснює, що три корзини відповідають трьом дням, після яких хлібодар буде повішаний і «птахи (небесні) будуть клювати плоть твою з тебе». В цій інтерпретації найбільш цікавим є ототожнення плоти та хліба – «виріб пекаря».

Що стосується ототожнення числа предметів і числа днів, то народна інтерпретація зберегла цей принцип до теперішнього часу. Відомий випадок, коли приречений на смертну кару чоловік, побачив у сні покійного батька, який плакав і тримав в руках три сірники. Той, кому наснився цей сон, інтерпретував його так, що йому залишалось жити всього три дні.

В творчості, особливо поетичній, навколишній світ набуває антропоморфних рис. При цьому частіше всього поетична уява відштовхується від зорового враження, наприклад:

«Лиловий лес на заднем плане, седого облака вихор» (Б. Пастернак).

Процес формування символів психоаналітична теорія вважає первинною функцією, первинним процесом підсвідомого. Саме в цьому й виражається так званий постулат символіки [2, с. 20-22], яка відображає «сили підземного царства» Ахеронта (під Ахеронтом розуміють підсвідомі психічні сили, інстинкти).

Будь-яка культура – це комплекс загальноприйнятих значень, символів, як стверджують прихильники символічного інтеракціонізму (Т. Шибутані, 1969). Проблема символіки значно ширше, ніж теорія снів. Але саме проблема символіки є «містком» між різними психоаналітичними теоріями – від Фрейда до Лакана. Хоча Ф.В. Бассін і М.Г. Ярошевський вважали головними помилками З. Фрейда «постулювання константних відношень між образом у сні та його значенням та «переважно сексуальну тематику символіки» [1, с. 425-426].

Про архаїчні елементи в снах писали З. Фрейд, О. Ранк [9]. Це комплекс проблем пов'язаний із загальними елементами в символіці снів, міфів, а також символізмі деяких патологічних форм мислення при неврозах і психозах. Найбільш детально зв'язок між символікою снів і міфами розробляв К. Юнг. Хоча до появи праць Юнга про колективне підсвідоме та без будь-якого зв'язку з психоаналітичними дослідженнями Д. Фрезер і Е. Тайлор у своїх дослідженнях звернули увагу на схожість символів і ритуалів у різних, культурно ізольованих одне від одного народів, наприклад, символіка «праху» (глини, землі) під час створення людини [10]. Ці роботи показують, що «константна символіка» – це не уявний феномен психоаналітиків, тому її вивчають в контексті проблеми «універсальної мови підсвідомого», це одночасно мова символів і мова тіла. У снах здорової людини різні зовнішні об'єкти виступають символами органів людського тіла, тоді як у хворого симптом дисфункції того чи іншого органу символічно виражає складну психологічну проблему.

Ось приклади «константних символів»:

1. В газеті «*Del-e mardane*» Дж. Румі («Людське серце») представлена своєрідна програма суфійського тарікату, обіграна автором у традиційному образі «серця як вмістилища любові суфія до Всевишнього» та в парі образів «метелик і свіча», що означають душу суфія і Бога:

*Серце! Якщо ти шукаєш милого,
то мужньо відмовся від самого себе.*

*Метелик повинен пожертвувати своїм тілом і
душею свічі,
яка його приманює.*

*Якщо хочеш вічності – знищ себе, зречися себе
і таким чином станеш Богом!*

2. Сумний герой казки А. Мілна «Вінні-Пух та всі-всі-всі» ослик Іа-Іа отримує в подарунок від своїх приятелів Вінні-Пуха й П'ятачка кульку, яка луснула, та пустий горщик. Ослик страшенно розчарований. Але він взнав, що кулька входить в горщик і виходить з нього. Декілька разів ослик опускає кульку в горщик і виймає її, при цьому настрої покращуються: він зрозумів смисл подарунка. Цей епізод зазвичай супроводжується веселим сміхом слухачів чи глядачів. Якщо дотримуватись теорії З. Фрейда, то цей епізод стає смішним завдяки прихованому символічному «сексуальному натяку».

3. В поемі Д. Боккаччо «Ф'єзоланські німфи» є насправді відвертий уривок, де статевий акт порівнюється із захопленням ворожого замку. Як ім'я славетного лицаря, так і назва замку мають символічне значення.

*Мессер Мадзоне (палка) взяв Монтефекалли
І в замок победителем вступил [33].*

Паралелі можна знайти в сленгових виразах в багатьох мовах (А. Якушкін повідомляє про доволі цікаві відомості про каверзи чаклунів на весіллях в російських селах ХІХ ст.).

Порівняємо метафори:

*И как с небес добывший крови сокол
Спускалось сердце на руку к тебе.*
(Б. Пастернак)

*Твоя любовь – добычу бьющий
С лету ловчий сокол.*
(Невідомий поет
Древнього Єгипту)

Ці метафори дуже далеко стоять одна від одної як у просторі, так і у часі. Завдяки порівнянню з птахом ми можемо пов'язати два поняття – «любов» і «серце».

Більш глибоко зрозуміти смисл метафори, визначити її джерело допоможуть рядки *Осипа Мандельштама*:

*Божье имя как большая птица,
Вылетело из моей груди.
Впереди густой туман клубится,
И пустая клетка позади.*

Тобто, вихідна точка для всіх трьох образів – ототожнення грудної клітки з кліткою, а серця з птахом. Птахові уподібнюється також і слово, ім'я Бога. Приказка набагато простіша, ніж рядки

Мандельштама («Слово – не горобець, вилетить – не влімаєш»), доповнює «ланцюг» порівнянь. В цьому ланцюгу ми відділяємо основні ланки, «ключові поняття – символи»: серце – птах – любов – слово – ім'я Бога.

Образ серця-дзеркала, яке відображає Бога, розкрито у наступному поетичному фрагменті з *Дж. Румі*:

*Якщо Ви хочете стати
З предметом Вашого устремління цюка до цюки,
То зітріть лиш іржу з гладенько відшліфованого
Дзеркала вашого серця.
Щоб подібно вашому Мевляні-Румі
В екстатичній стадії хакікату [пізнання істини]
Самих себе самим собі показати у дзеркалі
І побачити, що Бог – це Ви самі!*

Здавалося б, далекі від усіх наведених вище цитат євангельські вислови «Бог є любов» і «Слово було Бог» повністю вписуються в цей ряд, органічно входять в нього. Уявляється, що уподібнення любові та серця саме «добывшему крови», «бьющему с лету добычу» соколу символічно виражає нерозривний зв'язок любові та смерті, сексуальності й агресивності. Наведена дешифровка метафор достатньо проста в порівнянні з структуралістським аналізом тексту. Але саме психоаналіз заклав основу для розвитку структуралізму, і теорія снів, особливо аналіз їх символіки, зіграла тут не останню роль.

3. Фрейд визначав процес символізації дуже просто: «перетворення думки в зорові образи» («мислення зоровими образами») [9]. Для того щоб відкинути такий підхід, потрібні були більш ускладнені й аморфні формулювання. Так, символіку снів розглядають як форму зв'язку між психологічними змістами, яка є єдино можливою в рамках почуттєво-конкретного (безсловесного) мислення, тому що мислення не використовує зв'язки логічні. По суті, це псевдосимволіка, тобто символіка, яка виникає лише тому, що будь-який образ, що сформувався за умови аналогічного мислення, є «символом» [2, с. 22].

Нагадаємо, що не всі образи снів є символами, і сновидіння використовує не тільки зоровий, але й словесний матеріал. Так, З. Фрейд ніколи не закликав до безпосередньої, прямої трактовки символів. Лише вільні асоціації можуть вказати на символічне значення того чи іншого елементу сновидіння. Сама по собі «константність» символів робить їх надособистісними й транскультуральними. А спрямованість психоаналізу – власне особистісна.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бассин Ф. В. З. Фрейд : Введение в психоанализ / Ф. В. Бассин, М. Г. Ярошевский. – М. : Наука, 1989. – С. 425–426.
2. Бессознательное. – Тбилиси : Мецниереба, 1978. – Т. 2. – С. 20–22.
3. Боккаччо Д. Фьезоланские нимфы : Фьямметта / Джованни Боккаччо. – М. : Наука, 1968. – 127 с.
4. Леви-Брюль Л. Первобытное мышление / Л. Леви-Брюль. – М., 1930. – С. 141.
5. Набоков В. Избранное / Владимир Набоков. – М. : Книга, 1989. – С. 360.

6. Поэзия и проза Древнего Востока. – М. : Худож. лит., 1973. – С. 419.
7. Флоренский П. У водоразделов мысли / П. Флоренский. – IMCA – PRESS, 1985. – Т. 1. – С. 198.
8. Фрейд З. Введение в психоанализ : [лекции] / Зигмунд Фрейд. – М. : Наука, 1989. – С. 107.
9. Фрейд З. Толкование сновидений / Зигмунд Фрейд. – К. : Здоровье, 1991. – 384 с.
10. Фрээр Д. Фольклор в Ветхом завете / Д. Фрээр. – М. : Политиздат, 1985. – С. 13–28.
11. Drill A. A. Freud's Contribution to Psychiatry / A. A. Drill. – Norton : New-York, 1944. – P. 103.

Рецензенти: Кудлей О.П., к.філол.н, доцент,
Литвак С.Я., к.філол.н.

© Волошина Н.В., 2009

Стаття надійшла до редколегії 25.10.09